

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

II. BIND

FREDERIKSBORG AMT

KØBENHAVNS AMT

HOLBÆK AMT

KØBENHAVN 1920

G. E. C. GADS FORLAG

(OSCAR GAD OG FREDERIK GAD)

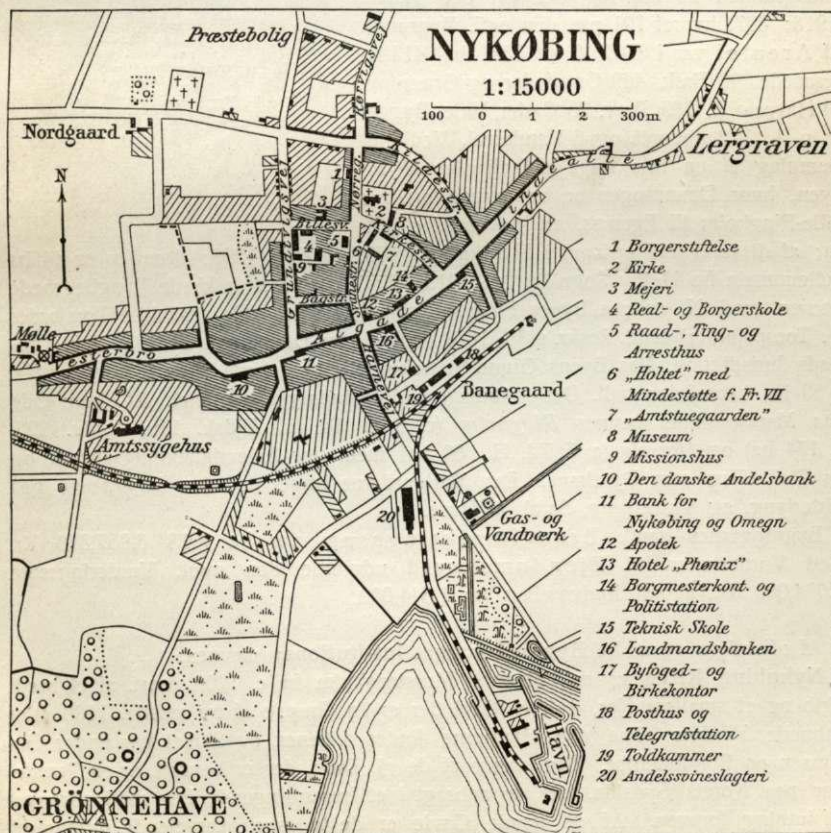
Nykøbing.

1608

Købstaden Nykøbing ligger i Ods Hrd. under $55^{\circ} 55' 30,27''$ n. Br. og $0^{\circ} 54' 18,53''$ v. L. for Kbhvn. — c. $11^{\circ} 40' 21''$ ø. L. for Grw. (bereg. for Kirketaarnets Vestgavl) ved den nordvestl. Bred af den af Isefjorden afsatte Nykøbing Bugt, der mod Ø. skærms af Halvøen Nakkeland. Byens Beliggenhed er ret smuk paa Rygningen og Skraaningen af et Bakkedrag (højeste Punkt er ved Kirken, c. 15 m, ved 77 km-Stenen paa Vesterbro er der c. 14 m, ved Havnefogedboligen er der godt 2 m). Fra Højderne tæt N. og SV. for Byen, navnlig Troldebjerg, 57 m, er der

vid Uds. over Ods Hrd., Isefjord og Kattegat, og lige S. for Byen ligger de smukke Grønnehave- og Anneberg Sk. Nykøbing ligger c. 22 km NNW. for Holbæk, ad Landevejen er der c. 34 km. Byens største Udstrækn. fra Ø. til V. er c. 1000 m, medens dens største Bredde i den østl. Del er c. 570 m, i den vestl. Del er Bredden langt mindre. Byen bestaar hovedsagelig af en meget lang og bred Gade, Algade, der gaar

fra Ø. til V., fortsættes i Vesterbro og udmunder i Holbækvejen. Af Sidegaderne nævnes som de vigtigste Havnevejen, som fører mod S. til Havnen, og Svane-stræde, der gaar mod N. forbi Holtets Plads og fortsættes i Nørregade, samt Grundtvigsvej, der fører mod N. til Nordvestvej og derfra fortsættes i Nordstrandsvejen til Kattegat. Byen gør et hyggeligt Indtryk og har nete og vel vedligeholdte Huse, en Del i to Stokv., men alle nyere, da store Ildebrande har hærget Byen og udslettet alt gammelt. Byen har vel en Del Handel med Kreaturer og Landbrugsprodukter, men dens Opland er for ringe til, at den kan være af større Betydning. Trafikken paa den ret gode lille Havn har siden Odsherredbanens Anlæg snarere været i Aftagen end i Tiltagen; men den forestaaende Udvidelse og Uddybning af Havnen vil maaske bringe mere Handel ad Søvejen. Som Udgangspunkt for Besøg i den naturskønne og ejendommelige Egn synes den at have en Fremtid for sig. Mod N. breder Kattegatskysten sig med sit bakkede Terræn, sin udmærkede Badestrand („Nordstrand“) og sit vestjydske Præg med Lyng og Klitter; Ø. for Byen er lejret et smilende Fjordlandskab med herlige Bøgeskove.

Byen har 24 Gader og Stræder. Købstadsgrunden med tilh. Markjorder udgjorde $\frac{1}{7}$ 1916 1417 ha (deraf Købstadsgrunden 26 ha), og der var 350 Huse (1918: 397, hvoraf 191 paa den egtl. Bygrund). Af Arealet var i 1912 (i alt 1371 ha) 414 ha besaaede, 96 Brak, 469 Grønføder og Græsning, 40 Haver o. l., 189 Skov, 35 Gader, Veje, Byggegr. o. l., 122 ubenytt. og 6 Vandareal. Ved Inddæmning af en lille Bugt af Isefjorden Ø. for Byen, hvor Dæmningen er ført over Store- og Lille-Ringholm til Egenæs, er indvundet c. 177 ha; af disse er 117 optaget i Matrikulen i 1892 og 60 i 1898; desuden er 44 ha indlemmede fra Højby Sogn fra $\frac{1}{10}$ 1915. En Del af det bakkede, lyngbegroede Terræn mod N. er paa Byens Foranstaltning beplantet. De saakaldte Torsjorder (3: Torupsjorder) er ifl. Reskr. af $\frac{21}{3}$ 1873 henlagte fra Dragsholm Birk til Nyk. Købstads Jurisdiktion. Paa Byens Grund Statsskoven Grønnehave Skov („Kongeeng“), c. 59 ha, hvoraf den sydl. Del er indlagt under Sindssygehospital. Af større Gde paa Markjorderne nævnes *Ringholm* (c. 14,6 Td. H., Ejds. 180, Jordv. 125, c. 174 ha) og *Hovvig* (c. 5 Td. H., 60 ha) med stor Aaleudklækningsanstalt og en Del udlagt som Dyrehave. Paa Markjorderne ligger desuden *Lergraven*, paa Østerlyng, og *Vesterlyng*, Saml. af Huse.

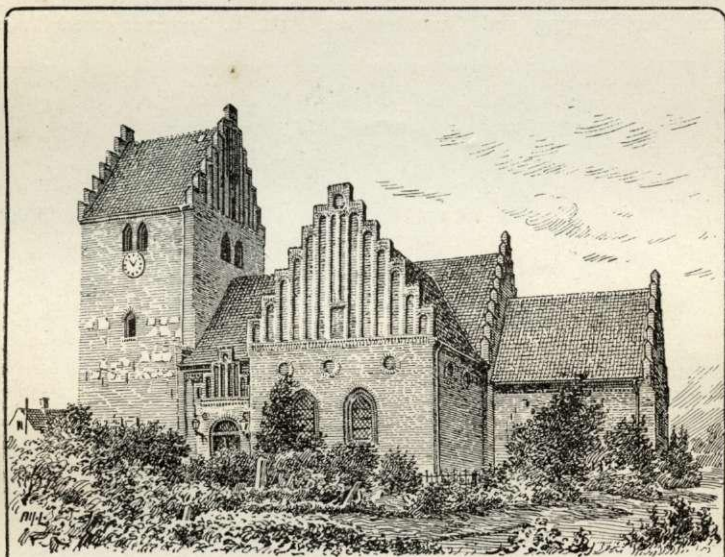
Byningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{4}$ 1918 6,957,810 Kr. Ved Vurderingen til Ejendomsskyld udgjorde den saml. Vurderingssum 7,034,000 Kr., hvoraf Jordværdien var 1,544,000.

Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Nykøbing Kirke er en romansk Murstenskirke fra c. 1200, best. af et bredt Skib og et smallere Kor, i hvis Gavl der er en Gruppe af tre smalle, 1880 atter aabnede Vinduer. Paa alle Hjørnerne findes Lisener, og Skibet har under Gesimsen en Rundbuefrise. Den eneste af de gl. Døre, der er bevaret, er en Præstedør paa Korets Sydside, der er anbragt i et fremspringende Felt med aftrappet Afslutning foroven. Af de gamle Gavle er de to østre overvejende nymurede, medens Skibets Vestgavl med rig Blindingsdekoration (opadstigende Rundbuer og

Sildebensmønstring) endnu staar bevaret i Taarnmuren. Kirken har oprindl. haft fladt Loft, men ret tidligt, senest i 14. Aarh., indbyggedes Hvælvinger, ved hvilken Lejlighed Skibet gjordes toskibet, idet det deltes af 3 murede runde Piller. Senere i Middelald. er tilføjet et Taarn i V., et Kapel i S. og et Sakristi i N.; Vaabenhus fra 1868 i S. Kirken er i nyeste Tid blevet underkastet en gennemgribende Restauration, det indre i 1880 af Herholdt, det ydre i 1892 af A. Clemmensen. Alteret, fra 1590, er 1872 blevet prydet med et Krucifiks (det tidl. Alterbill. fra 1838, af Fru Ingemann, er nu anbragt i Kirken paa Skibets vestre Gavlvæg); Prædikestol fra 1636; gl. Kalkstensfont, maaske Kirkens oprindl.; 3 Malmlysekroner fra 1657 (skænk. af Borgm. Jørgen Mortensen), 1676 og 1722; 2 Lam-

Nykøbing Kirke.

petter med Indskr.: D. A. S. — C. J. D. 1682, der menes at stamme fra Borgm. Dines Andersen. Rester af Stamfaderen til den grundtvigske Slægt, Borgm. Morten Tuesens Ligsten († 1618), der er fundet i en Gaard i Byen 1907, er indmuret ved Siden af Prædikestolen. I 1880 fremdroges sengotiske Kalkmalerirester, særlig i Sydkapellets Hvælving, hvor de endnu staar fremme (M. Petersen, Kalkmal. p. 115). I Murværket paa den ovfr. omtalte Portal i Koret sad før en Mursten med enkelte indridsede Runer, nu i Nationalmuseet (Wimmer, Runemindesmærker ved Lis Jacobsen Nr. 244).

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst, der tillige er Præst ved Annekset Rørvig. Kirken ejede før en Fæstegd. i Nakke By i Rørvig Sogn (solgt 1909); ³¹/₃ 1918 ejede Kirken i Obligationer m. m. 35,079 Kr., Gravstedslegater paa 6792 Kr. samt et Klokkefond paa 614 Kr. — Præsteboligen, N. for Byen ved Nordstrandsvejen, er opf. 1906-7, Arkt. C. Harild (se G. Knudsen, i „Fra Holb. Amt“ 1911).

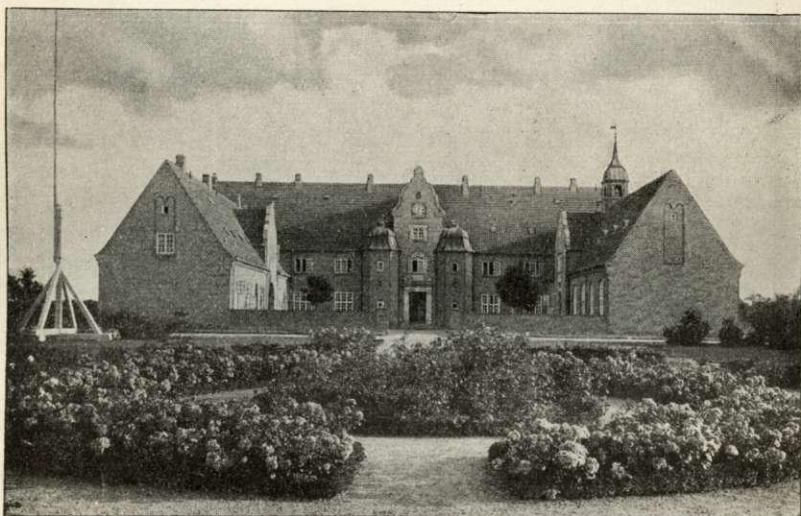
Missionshuset Zion (opf. 1905) ligger paa Grundtvigsvej.

Der er to **Kirkegaarde**, den gamle omkr. Kirken (ved Korets Nordside staar

et Trækors over Johs. Veibel, Sognepræst i Nykøb. og Rørvig, † 1832) og *Assistenskirkegaarden*, N. for Byen, ved Nordvestvej, anl. 1887, c. 0,5 ha; den første Begravelse fandt dog først Sted 1892.

Raad-, Ting- og Arresthuset, ved Holtet, er opf. 1868 (Arkt. N. S. Nebelong) for c. 32,000 Kr., fælles for Nyk. og Dragsholm Birk; den to Stokv. høje Bygning indeholder, foruden Retslokaler m. m., en Byraadssal og Arrestere for 10 Arrestanter*).

Den kommunale **Borger- og Realskole** har dels Lokaler i den tidl. Betalings-skole (nedlagt 1892) i Svanestræde, opf. 1858, Arkt. Jul. Schmidt, hvor der 1892 er opf. en Bygning med Gymnastiksal, dels i en V. for denne liggende Pavillon med 4 Klasseværelser, opf. i to Partier 1901 og 1909. I 1917 er opf. en ny, to Stokv. høj Skolebygning ved Grundtvigsvej, Arkt. E. Andersen, med 7 Klasse-

Administrationsbygningen paa Nykøbing Sindssygeanstalt.

værelser, et stort Bespisningsrum, Lærerværelse m. m.; Bygningen er dog kun Midtpartiet af en større Bygning, der bliver færdig 1920 (Bygningen i Svanestr. skal da nedlægges). Samtidig opføres ved Billesvej en ny Gymnastiksal. Ved Skolevæsenet er ansat 1 Overlærer, 7 Lærere og 6 Lærerinder; ³¹/₁₂ 1919 var der i alt 402 Elever. — **Teknisk Skole**, Algade, paa det gl. Raadhus' Plads, er opr. 1877, Bygningen opf. 1894 (Arkt. Jul. Schmidt) af den 1868 stift. Haandværkerforening. — Den i 1894 af en Forening af Borgere opf. Realskole i Algade (Arkt. A. Bentsen) er nedlagt 1919 og Bygningen solgt til By- og Amtskommunen; den er indrettet til Politikontor og Politistation (Stuen) samt til Kommune- og Borgmesterkontor (1. Sal). En 1873 stift. Folkebogsamling har Lokaler i Skolen i Svanestræde.

Odsherreds Folkemuseum, opr. 1909 af Overlærer C. Steincke († 1919), har Lokaler i den gl. Friskolebygning ved Kirken, som 1912 købtes af Museet.

Statens Sindssygehospital, S. for Byen ved Isefjord og Grønnehave Skov, paa en c. 44 ha stor Grund, er opf. (ifl. Lov af ²⁰/₄ 1913) 1913-15 efter Tegn. af Arkt.

* Det tidligere, 1804 opf. Raadhus, der laa i Algade, hvor nu tekn. Skole er, blev først nedrevet 1893; det endnu ældre Raadhus var opf. 1684.

K. Varming for c. 3 Mill. Kr., aabnet ¹⁵/₁₁ 1915. Det store Komplex består af 41 Bygninger, deri medregnet „Sikringsanstalten“ for forbryderiske Sindssyge, der tages i Forvaring for den offtl. Sikkerheds Skyld, og har i alt 700 Pladser (deraf 50 for Mænd i Sikringsanstalten) for Patienter fra Sjælland undt. Kbhvns. og Præstø Amter. Af Bygningerne, alle af røde Mursten, nævnes Administrationsbygningen, i dansk Herregaardsstil, der danner det centrale i hele Anlægget og indeholder bl. a. en Kirke (Altertavle, „Den gode Hyrde“, af Ax. Hou), endvidere 7 Mandspavilloner og 8 Kvindepavilloner, to Bygninger for Sikringsanstalten, samt Sygeplejerskebygning, 13 Funktionærbygninger m. m. og et lille stilfuldt Ligkapel i Skoven. Til Anstalten hører en Frugthave, c. 13 ha, og en Køkkenhave, 7 ha, samt et Avlsbrug, beregnet paa c. 200 Svin (en Svinebygning er under Optørelse). Ved Hospitalet er bl. a. ansat 1 Overlæge, 2 Afdelingslæger, 1 Reservelæge, 1 Forvalter og Kasserer, 1 Bogholder og en Præst (Sognepræsten i Nyk.); i alt er der c. 240 Funktionærer (se „Archit.“ Okt. 1916).

Amtssygehuset, mod V. i Byen ved Sygehusvej, er opf. 1911, Arkt. B. Ingemann, for c. 150,000 Kr., af røde Mursten paa Granitsokkel i to Stokv. og har 43 Senge. Det er opf. ved Siden af det gamle, 1877 opf. Sygehus, der nu er indrettet til Epidemihus („Archit.“ ²³/₈ 1913). — **Lindehuset**, det tidligere Fattighus, Lindeallé, der er opf. 1853, er nedlagt 1918 som saadant og s. A. omdannet med 5 smaa Lejligheder til Udlejning. — Et **Alderdomshjem** agtes indrettet i den tidligere Amtstuegaard, paa Holtet, en trefløjet Bygning, som tidligere har tilhørt det Odsherredske Krongods og var indrettet til at huse Hoffet under Jagterne, men derefter i mange Aar har været i Privateje, indtil Kommunen købte den Sept. 1919 for 85,000 Kr.

Milde Stiftelser: **Borgerstiftelsen**, Nørregade, er grl. 1853, Bygningen opf. 1867, og har 6 Lejligheder, der bortgives som Fribolig eller udlejes til moderat Leje til trængende uden for Fattigvæsenet; Stiftelsen, der ejer en Kapital paa 17,220 Kr., bestyres under Byraadets Tilsyn af Borgmesteren, Sognepræsten og et Udvalg. — **Skipper P. Christensen og Hustrus Fribolig**, Lindeallé, er opr. 1895 for trængende af Haandværker- ell. Sømandsstanden.

Af kommunale Anlæg nævnes: **Gasværket**, Ø. for Byen ved Gasværksvej, er anl. 1899, flere Gange udvidet, sidst 1914. **Vandværket**, ved Gasværket, er anl. 1909; 1913 skete en større Udvidelse, idet der anlagdes en Pumpestation Ø. for Byen, og der blev opf. et 17 m højt Vandtaarn paa en Høj SV. for Byen. — Byen faar Elektricitet siden 1914 fra Nordvestsjæll. Højspændingsværk i Svinninge. — I 1919 har Kommunen opf. for c. 20,000 Kr. en **Badeanstalt** med Restauration (Arkt. E. Andersen) N. for Byen i Kliitterne ved Kattegat.

Banegaarden, Ø. for Byen, er opf. 1898 (Arkt. Wenck). **Posthuset** og **Telegrafstationen**, der indtil 1899 var i den ovenn. Amtstuegaard, er ved Stationen, **Toldkamret**, opf. 1898, ligeledes. Byfoged- og Herredskontoret ligger skraas over for Banegaarden.

I et lille Anlæg paa Holtet er der 1872 rejst en Buste af Fr. VII paa en Granitsøjle. Paa et Hus, Hj. af Billesvej og Nørregade, hvor Amtm. St. A. Bille er født 1828, er opsat en Marmorplade. — I Nærheden af Grønnehaven ligger det lille *Schepelerns Anlæg*, grl. af Toldforvalter, Justitsrd. S. — I Grønnehaven ligger der en Pavillon med Restauration, opf. 1897 og ejet af „Nyk. Skydekreds“, „Odsherreds Landbrugsforening“ og „Borgerlig Forening“.

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916: 2621 (1801: 615, 1850: 1282, 1901: 2000). Efter Erhverv fordeltes Folkemængden 1911 i flg. Grupper: 569 levede af Haandv. og Industri, 428 af Handel o. l., 176 af Transport, 331 af Landbr., 39 af Mejeridrift, 48 af Fiskeri, 182 af immateriel Virksomhed, 169 var Tyende o. l., 88 levede af deres Midler, 45 væsentlig af offtl. Underst., 25 var uden opgivet Erhverv.

Ved Udg. af 1915 var der ved Nyk. Toldsted hjemmehørende 1 Sejlskib med 48, 5 Motorsk. med 45 og 1 Dampskib med 119 R.T., samt 28 Baade (under 4 R.T.). I den udenrigske Fart klareredes 1913 for Indgaaende 175 Skibe med 9204, for Udg. 162 Skibe med 14 Tons Gods, i den indenrigske Fart for Indg. 362 med 8734, for Udg. 369 med 5768 T. Gods. Ved Toldstedet indbragte Indførselstolden 19^{18/14} 8953 Kr.

I Nykøbing holdes aarl. 5 Markeder, i Febr., April, Juni (Sommerm.), Sept. (Høstm.) og Decbr.

Af industrielle Anlæg nævnes: et Savværk og Maskinsnedkeri, c. 10 Arb., 2 Maskinværksteder, et Bryggeri, grl. 1855, nu Filial af Holbæk Br., 3 Æggepakkier, et Andelsmejeri (Billesborg), Odsherreds Andelssvineslagteri; en Garnfabrik (c. 10 Arb.) m. m. samt 2 Bogtrykkerier.

I Nykøbing udgives 4 Aviser: „Odsherreds Tidende“, grl. 1916 ved Sammenlutn. af „Nyk. Avis“ (grl. 1857) og „Nyk. Dagbl.“ (grl. 1888), „Odsherreds Avis“, grl. 1885, indtil 1917 kaldet Nyk.-Posten, „Holbæk Amts Venstreblad“ og „Holbæk Amts Socialdemokrat“ (se Holbæk).

Kreaturhold var $\frac{15}{7}$ 1919: 203 Heste, 436 Stk. Hornkv. (deraf 286 Køer), 27 Geder, 130 Faar og 265 Svin (1914: 1027).

Byens Øvrighed bestaar af Politimesteren, der har Bopæl i Holbæk, men har Kontorafdeling her, og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar, foruden af Borgmesteren som Formand, af 11 Medl.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19^{18/14} nævnes: Skatter 58,696 Kr. (heraf Grundsk. 3380, Hussk. 4962, Ejendomssk. 2482, Opholdskomm.sk. 48,424, Erhvervskomm.sk. 599 og Aktieselskabssk. 2318 med Fradrag af ialt 3469 Kr. i uerh. Skatterestancer); Udbytte af Værdipapirer o. l. 3633, Overskud af Vandværk 4530, af Gasværk 11,332, Afgifter efter Næringsloven m. v. 2123, Tilsk. fra Statskassen i H. t. Lov Nr. 85 af $\frac{15}{5}$ 1903 1822 Kr. Af Udgifterne: Byens Bestyrelse 3309 Kr., Fattigvæsen 9315, Hjelpekasser 1345, Bidr. til forsk. Formaal 1170, Alderdomsunderst. 9812, Skolevæs. 17,030, Rets- og Politivæs. 6830, Medicinalvæs. 5970, Gader, Veje og Kloakker 54,331 (i den øvrige Del af Femaaret 19^{10/11-14/15} gnmsntl. c. 4000), Gadebelysn. 1500, offtl. Renlighed 358, Brandvæs. 2581. Kommunen ejede $\frac{21}{3}$ 1914 471,439 Kr., heraf 260,850 i faste Ejendomme, og skyldte 331,703 Kr. Legatbeløbet: 5000 Kr., Skatteproc.: 19^{18/19} 5,8, Ligningsproc.: 7,0.

Kommunens faste Ejendomme er (foruden Andel i Raad-, Ting- og Arresthuset) Skolebygningerne, Jordmoderhuset, Lindehuset, Friboligen, Amtstuegaarden, et Sprøjtehus (ligesom teknisk Skole opf. paa det gl. Raadhus' Plads), Gasværket, Vandværket, et Hus i Strandstræde, Schepeleers Anlæg samt nogle Jordlodder af Vangjorderne, Lyngjorderne og Flyvesandet, i alt c. 2 Td. H.

Byen har intet Politikorps. Et Brandkorps bestaar af 8 faste Brandsvende og i øvrigt af Byens Borgere.

I Banken for Nyk. og Omegn (opr. 1917) var $\frac{21}{12}$ 1918 Aktiekap. 100,000 Kr., Indskud 653,297 Kr. I Spare- og Laanebanken for Nyk. og Omegn (stift. 1896

som en Filial af Detailhandlerbanken i Kbhvn., selvstændig fra 1899, overgaaet 1917 til Den danske Landmandsbank) var Aktiekap. 25,000 Kr.; 1916 var Reservef. 27,500 Kr. Desuden er der *Landmandsbankens Filial* (opr. 1872) og *Andelsbankens Filial* (opr. 1917), samt Kontor for *Den sjæll. Bondestands Sparekasse*.

Havnen er en god, naturlig Havn, men først ved Midten af 19. Aarh. blev der gjort noget for den, ved 1830 var der ikke engang en Skibsbro, saa at Tømmeret maatte flaadest og Varerne bringes i Land i Baade (der fandtes dog Rester af en tidligere Skibsbro). Havnebassinets areal er nu c. 11,280 m², Havnepladsen c. 12,650 m², tæt uden for Havnen og i Indløbet er Dybden c. 3,7, i selve Havnen indtil 4,4 m, der er c. 525 m Bolværk. Havnevæsenet bestyres af et af Byraadet nedsat Udvalg (med Borgmesteren som Formand), under hvilket sorterer en Havnefoged. Havnen ejede ³¹/₁₀₀ 1918 c. 50,000 Kr. i Penge og 32,000 Kr. i Redskaber og Maskiner. Havne- og Bropenge, der før udgjorde 10-14,000 Kr. aarl., er i Krigens Tid gaaet ned til c. 1500. Der er et rødt fast Fyr paa Vestmolen og en Ophalerbeding for mindre Skibe, anl. 1912. Paa Gr. af Uddybningen af Indløbet til Isefjorden foretages 1920 en Uddybning og Udvidelse af Havnen; Udgifterne er anslaaet til c. 500,000 Kr., og Arbejdet skal navnlig bestaa i en c. 125 m lang Kajmur med en Vanddybde af c. 4,7 m.

Nykøbing danner i gejstl. Hens. eet Pastorat med Rørvig Sogn. — Byen er Bolig for en Dommer og hører under Politimesteren i Holbæk (se p. 396), Holbæk Amtstuedistr. (Filial her), og Odsherreds Lægekr. (Kredslægen bor her) og har et Apotek, opr. 1809. Den hører til Amtets 2. Folketingsvalgkreds, for hvilken den er Valgsted, Nykøbing Skatte- og Skyldkr., 2. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 13. Lægd samt er Sessionssted for Læggerne 2-13.

Ved Nyk. Toldsted er ansat 1 Toldforvalter og 2 Assistenten, ved Postvæsenet 1 Postmester og 4 Ekspedienter, ved Telegrafvæsenet 1 Telegrafbestyrer (Postmesteren).

Paa *Odsherredbanen* (se p. 412) befordredes fra N. 1917/18 29,397 Personer; Totalvægten af Gods og Kreaturer befordret fra N. var 8973, ankommet til N. 12,769 Tons.

Historie. Navnet (c. 1370 Nykøping) tyder paa, at der tidligere har ligget en anden By, og det er ogsaa sandsynligt, da Egnen i ældgl. Tid var et af Rigets Midtpunkter, hvor Kongevalget ved Isøre foregik, hvad enten nu dette har ligget ved Indløbet til Isefjorden eller længere inde. Nykøbing nævnes allerede i 13. Aarh. blandt Sjællands Købstæder; i Vald. Jordeb. findes den dog ikke. Byen har vistnok fra først af ligget nordligere i den Del, hvor nu Nørregade (tidl. Nørrefjerding) ligger, og som er lejret omkr. Kirken. Senere udvidede den sig ned mod Bugten, og den østl. Del omkr. Strandstræde, der vistnok i sin Tid har ført ned til Udskibningsstedet, har været den egentl. By. I Middelalld. har Fiskeriet utvivlsomt været Byens Hovederhverv; især har Sildefiskeriet været betydeligt, hvad der bl. a. kan ses af, at der af hvert Fartøj, som fiskede, skulde gives i Afgift 1 Td. Sild og 12 Penninge. Senere, da Fiskeriet aftog, og Landhandelen blev Byens Hovednæring, har Bebyggelsen mod V. gaaet for sig. Aar 1290 blev den med andre Stæder ved Isefjorden plyndret og afbrændt af Kongemordernes Parti; ved 1370 var Byen med Jordegods i Ods Herred pantsat til Roskilde Bispestol, hvorfra dog Dronn. Margrethe indløste den. Hvornaar den har faaet Købstadsrettigheder, vides ikke; men dens Privilegier blev bekræftede af Chrf. af Bayern 1443 og senere af andre, bl. a. af Fr. II 1570; ⁷/₁₀ 1553 fik Borgmester og Raadmænd i N. Kongens Tilladelse til at bruge Jorder („Torsjorderne“) i den øde By Torup, der har ligget V. for Byen (hvor der er fundet Hustomter), mod at yde paa Kalundborg Slot hvert andet Aar 1 Læst Byg, hvert andet Aar ¹/₂ Læst Korn (senere lagdes disse

Jorder ind under Herregaarden Drøsselholm). Aar 1591 fik Byen en Latinskole, som en Tid havde sit Lokale i en Bygning ved Kirken (senere en Tid Friskole), indtil den ophævedes 1740 og afløstes af en dansk Skole. Nogen større By blev den aldrig i den nyere Tid. Under den nordiske Syvaarskrig stod den ved en Udskrivning 1565 blandt de mindste Byer paa Sjælland; under Svenskekrigen 1658-60 led den meget (se „Fra Ark. og Mus.“ III p. 393); 1672 havde den 463 Indb., men 1740 var Tallet sunket til 350, og 1774 ejede Byen ikke eet Fartøj. I Slutn. af 18. Aarh. hævdede Byen sig noget, dels ved Handel paa Norge, dels ved det Odsherredske Gods' Udskiftning; 1787 havde den 532 Indb. Men snart gik det atter tilbage for den, og 1832 havde den igen ingen Skibe. Folketallet er dog steget ret betydeligt i de senere Aar (se videre p. 434).

Torsjorderne NV. for Byen er Navnet paa de af Chr. III til Nyk. skænkede Jorder, som havde tilhørt den øde By Torup. Det højeste Punkt paa dem kaldes Torsbjærg; nedenfor dette er truffet Rester af en Hustomt. I Grønnehave Skov ligger nogle Gravhøje.

Litt.: J. H. Larsen, Nykøbing, i „Holbæks Amt, topogr. beskrevet“, I. Bd., p. 45. F. E. Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. Latinskoler i Korsør, Næstved, Nykøbing i Odsh. etc., Roskilde 1871. H. V. Clausen, Fra Holb. Amt, 1918, p. 285 flg.

Merløse Herred.

Sognene: (Tveje-Merløse), Butterup, Nørre-Jernløse, Kvanløse, Sønder-Jernløse, Søstrup, Asminstrup, Grandløse, Tølløse, Aagerup, Soderup, Eskilstrup, Tostrup, Ugerløse, Undløse, Søndersted, Niløse, Tersløse, Stenlille.

1584

Merløse Herred, det største og det sydøstligste Hrd. i Holbæk Amt, omgives af Holbæk Fjord, Bramsnæs Vig, Kbhvns. Amt (Volborg Hrd.), mod hvilket Elverdams Aa danner Grænsen, Sorø Amt (Ringsted og Alsted Hrdr.), Løve Hrd. og Tuse Hrd. Dets største Udstrækning er c. 22 km fra N. til S.; fra V. til Ø. er dets største Bredde over 25 km. Store Skovstrækninger er jævnt fordelte over hele Herredet (2749 ha, c. $\frac{1}{13}$ af Arealet); paa Søer er det fattigt. Jorderne er for det meste højtliggende og bakkede, især i Midten; kun mod N. er der langs Holbæk Fjord og Bramsnæs Vig helt lave Strækninger; mod SV. er der side Strækninger langs

Aamose. M. H. t. Frugtbarheden nærmer Herredet sig til Gennemsnittet for Amtet, idet der gaar c. $11\frac{1}{4}$ Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk. Det saml. Areal udgjorde 1916 35,307 ha (c. 353 km²) — uden det 1918 i Holbæk indlemmede Tveje-Merløse Sogn: 34,108 ha —, deraf Vandareal 157 ha. Ager og Engs Hrtk. samt det halv. Skovskylshrtk. udgjorde $\frac{1}{7}$ 1905 5361 Td. (uden Tveje-Merløse Sogn 5137). Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1916 22,288 (1801: 9569, 1850: 15,204, 1901: 18,772). I Herredet ligger Købstaden Holbæk. I gejstl. Hens. danner Herredet — undt. Niløse, Tersløse og Stenlille Sogne, der hører til Ars-Løve Hrds Provsti — med Tuse Hrd. og Holbæk Kbst. eet Provsti, Merløse og Tuse Hrds Provsti, hvortil Holmstrup S. af Skippinge Hrd. ogsaa hører.

Merløse Hrd. (1231: *Myærlos-* og *Miarlosæhæreth*), hørte i Middelald. til Sjællands Vestersyssel, fra 1660 til gl. Holbæk Amt (se videre p. 396).